

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.3.5>

Заставна О. П.,
кандидат юридичних наук,
завідувач юридичного відділення
Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола

РЕАЛІЇ ВИКОНАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ В УКРАЇНІ

Анотація. На рівні Конституції України закріплено основоположні права людини і громадянина, але поряд з ними також мають нормативну регламентацію найбільш важливі обов'язки, що відповідно іменуються конституційними. Дана стаття присвячена розгляду практики виконання конституційних обов'язків в Україні.

Визначено, що конституційним обов'язком є необхідний вид і міра поведінки особи, що має юридичне закріплення на найвищому рівні, передбачає досягнення суспільно корисної мети та забезпечується у разі невиконання юридичною відповідальністю.

Автором було встановлено перелік конституційних обов'язків, досліджено їх сутнісні характеристики та визначено форму їх реалізації. Дослідження характеристик конституційних обов'язків людини і громадянина є значущим, оскільки це дозволяє встановити точні умови та порядок їх виконання, дослідити їх складові, суб'єктів, на кого покладається зобов'язання тощо. Визначення рис конституційних обов'язків є необхідним для дотримання правового режиму в державі та забезпечення точного виконання покладених обов'язків.

На підставі даних статистики було оцінено дотримання одного із загальних обов'язків – неухильного дотримання законів України та непосягання на права та свободи інших осіб. Також прослідковано виконання податкового обов'язку, який має характер конституційного. Додатково автором визначено правове та соціальне значення встановлення та реалізації конституційних обов'язків людини і громадянина.

Отримані результати, внаслідок проведеного дослідження можуть бути використані для популяризації правових положень, що є шляхом підвищення рівня загальної правосвідомості громадян. Додатково, даною статтею можливо привернути увагу громадськості до проблеми необхідності якісного і добросовісного виконання конституційних та інших юридичних обов'язків для розвитку держави і суспільства.

Ключові слова: Конституція, обов'язок, громадянин, правовий статус, відповідальність, реалізація.

Zastavna O. P. The realities of fulfilling constitutional duties in Ukraine

Abstract. At the level of the Constitution of Ukraine, the fundamental rights of a person and a citizen are enshrined, but along with them, the most important duties, which are accordingly called constitutional, also have normative regulation. This article is devoted to consideration of the practice of fulfilling constitutional duties in Ukraine.

It was determined that a constitutional duty is the necessary type and degree of behavior of a person, which has legal consolidation at the highest level, provides for the achievement of a socially useful goal and is ensured in case of non-fulfillment by legal responsibility.

The author established a list of constitutional duties, researched their essential characteristics, and determined the form of their implementation. The study of the characteristics of the constitutional duties of a person and a citizen is significant, as it allows to establish the exact conditions and order of their fulfillment, to investigate their components, subjects, on whom the obligation is entrusted, etc. Determining the features of constitutional duties is necessary for compliance with the legal regime in the state and ensuring the accurate performance of assigned duties.

On the basis of statistical data, compliance with one of the general obligations was assessed – strict compliance with the laws of Ukraine and non-infringement of the rights and freedoms of other persons. The fulfillment of the tax obligation, which is of a constitutional nature, was also monitored. In addition, the author defines the legal and social significance of the establishment and implementation of the constitutional duties of a person and a citizen.

The results obtained as a result of the conducted research can be used to popularize legal provisions, which is a way of increasing the level of general legal awareness of citizens. In addition, this article can draw the public's attention to the problem of the need for high-quality and conscientious performance of constitutional and other legal obligations for the development of the state and society.

Key words: *Constitution, duty, citizen, legal status, responsibility, implementation.*

Постановка проблеми. Конституційним обов'язком є необхідний вид і міра поведінки особи, що має юридичне нормативне закріплення на найвищому рівні – в Конституції України, передбачає досягнення суспільно корисної мети та забезпечується у разі невиконання юридичною відповідальністю. Вона є складовою конституційно-правового статусу особи, оскільки є проявом взаємозв'язку та взаємодії особи з державою і зобов'язує її діяти у певному нормативно визначеному порядку, є суспільно важливим та провокує правовідносини відповідальності у разі його невиконання. Дослідження конституційних обов'язків, визначення їх рис і властивостей, вивчення відповідних класифікацій пояснюється необхідністю встановлення їх точного змісту, порядку та умов виконання задля уникнення односторонності та неповного розуміння значення конституційних обов'язків та порушення режиму їх реалізації.

Аналіз досліджень та публікацій. Дана проблематика є предметом дослідження багатьох національних вчених–конституціоналістів, оскільки вона є складовою теми конституційно–правового статусу особи. У своїх працях досліджуваному питанню приділяли уваги наступні науковці: О.В. Білоскурська, Л.О. Гаманюк, О.П. Карманюк, Ю.В. Кириченко, Л.І. Летнянчин, Ю.Н. Тодика та інші. Однак опрацювання тематики конституційних обов'язків здебільшого має загальнотеоретичний рівень, коли вченими приділяється мінімальна увага практиці їх реалізації.

Метою статті є дослідження правового інституту конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні, що включає юридичний аналіз кожного з них, визначення правових характеристик зазначеного інституту, а також простеження правової та соціальної ролі встановлення та реалізації конституційних обов'язків людини і громадянина, дослідження практики їх виконання.

Виклад основного матеріалу. Конституційні обов'язки громадянина є важливим компонентом правового статусу фізичної особи, їх

встановлення є необхідним у правовому демократичному суспільстві як для забезпечення власне його нормального функціонування та розвитку, зокрема, завдяки підвищенню ролі окремого індивіда у суспільному житті, так і для отримання соціально корисного ефекту у житті окремої людини через досягнення загального громадського блага.

Основні юридичні обов'язки в Україні закріплює Розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України, що безпосередньо відображено в ст.ст. 65–68 Основного Закону. До них належать, зокрема, наступні: обов'язок захисту Вітчизни, «незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів» (ст. 65 Конституції України), зобов'язання «не заподіювати шкоди природі, культурній спадщині», а у випадку його порушення – необхідність відшкодувати завдані збитки (ст. 66 Конституції України), обов'язок «сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом» (ст. 67 Конституції України), обов'язок «неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей» (ст. 68 Конституції України) [1].

Базовим для громадян України є обов'язок захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Реалізація даного обов'язку стала життєво необхідною для нашої держави з 24 лютого 2022 року, коли держава–агресор російська федерація посягнула на територіальну цілісність та незалежність України. При цьому, події перших днів війни сприяли розумінню свідомості громадян України свідомі у виконанні даного обов'язку, оскільки явка у територіальні центри комплектування була надзвичайно високою.

На нашу думку, вказане положення має широке значення і не зводиться лише до проходження військової (альтернативної) служби та не обмежується військовим аспектом забезпечення незалежності та територіальної цілісності України. Концептуально встановлення

вказаного конституційного обов'язку покликане сформулювати у громадян таке ставлення та принципи поведінки у взаємовідносинах з державою, аби забезпечити національну безпеку України різного спрямування – від військової до економічної, інформаційної, продовольчої тощо.

Таким чином, повсякденна діяльність громадянина має бути спрямована не лише на отримання особистого блага та задоволення власних потреб, але й на досягнення суспільно корисного результату у розвитку держави.

На відміну від нормативного формулювання конституційного обов'язку за ст. 65 Конституції України, за порушення якого наступатиме юридична відповідальність (яка за своїм характером буде негативного (ретроспективного) типу), розширювальне тлумачення вказаного положення має наслідком настання позитивної (перспективної) відповідальності, що передбачає забезпечення добросовісного, передбачуваного та стабільного виконання зобов'язань.

Якщо ж виходити з нормативного закріплення розглядуваного конституційного обов'язку, то умовно його можна розглядати в двох площинах: у мирний час та в період запровадження воєнного стану в державі.

У першому випадку мова йде про проходження військової або альтернативної служби, нормативною основою регламентування яких, крім Конституції України, є, зокрема, Закон України «Про оборону» від 06 грудня 1991 року № 1932–ХІІ [2], Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року № 2232–ХІІ [3], Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12 грудня 1991 року № 1975–ХІІ [4], а також спеціалізовані підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють окремі питання порядку та умов проходження військової (альтернативної) служби.

Як зазначено у ст. 17 Закон України «Про оборону» «захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є конституційним обов'язком громадян України» [2]. Далі у вказаному Законі деталізується яким чином реалізується даний обов'язок, а саме громадяни мають пройти військову службу, службу у військовому резерві або запасі.

Спеціальним документом, що регулює основні питання проходження військової служби

є Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу». Відповідно до ч. 2–4 ст. 1 зазначеного Закону «військовий обов'язок установлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни», при цьому він полягає у: підготовці до військової служби; приписку до призовних дільниць; прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу; проходження військової служби; виконання військового обов'язку в запасі; проходження служби у військовому резерві; дотримання правил військового обліку [3].

Громадяни України мають право на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою згідно з Конституцією України та Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» [4].

Згідно з положеннями ст.ст. 1–2 Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» «альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством. Право на альтернативну службу мають громадяни України, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю» [4].

Виходячи з аналізу викладеного нормативного матеріалу, можна дійти висновку, що конституційний обов'язок захисту Вітчизни об'єктивується у проходженні військової служби, що юридично детально регламентована, визначено її складові, порядок та умови проходження, підстави звільнення від неї тощо, при цьому додаткового встановлено альтернативний вид служби, аби громадяни за своїми особистими мотивами могли змінити характер виконання даного обов'язку.

Крім цього, Конституційний Суд України, будучи органом, що має повноваження офіційно тлумачити положення Конституції України, надав змістовне розуміння обов'язку проходження військової служби, як конституційного та такого, що має виключне суспільне значення.

Відповідно до положень рішення Конституційного Суду України від 25 квітня 2019 року № 1-р(П)/2019 випливає, що «зі змісту статей 17, 65 Конституції України вбачається, що

захист держави, забезпечення її безпеки є найважливішими функціями всього Українського народу. Військова служба – це конституційний обов'язок громадян України, який полягає у забезпеченні оборони України, захисті її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. <...> будь-яка форма проходження військової служби є обов'язком громадян України щодо захисту держави» [5].

Аналізуючи другий аспект досліджуваного конституційного обов'язку, слід зазначити про безпосередній захист Батьківщини у разі військового вторгнення або завдання акту агресії з боку іншої держави тощо. У такому разі громадяни залучаються до проведення військових та інших спеціальних (наприклад, розвідувальних) операцій задля відсічі збройного нападу або іншого акту агресії.

Підсумовуючи, варто зазначити, що обов'язок захисту Вітчизни має дуальний характер, оскільки передбачає превентивні заходи або ж охорону держави у вигляді проходження громадянами військової служби та безпосередній захист країни у разі завдання акту агресії.

Конституційним обов'язком, передбаченим ст. 66 Конституції України [1] є зобов'язання не заподіювати шкоди природі, а у разі її нанесення – здійснити відшкодування.

Поняття «природа» має широке значення та вихідним у виконанні зазначеного вище обов'язку є розуміння змісту вказаного терміну.

Відповідно до положень ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264–ХІІ «державній охороні і регулюванню використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси» [6].

Таким чином, можливо орієнтуватися на зазначені вище положення при визначенні поняття «природа» у його застосуванні при виконанні конституційного обов'язку у повсякденній діяльності та при здійсненні господарської діяльності.

Факт завдання шкоди може встановлюватися спеціалізованими установами, органами дер-

жавної влади та повинно мати вартісне вираження, яке у подальшому буде відшкодовано правопорушником. Так, наприклад, в екологічному законодавстві існують ставки відшкодування шкоди за пошкодження або знищення природних об'єктів, що знаходяться під охороною Червоної Книги тощо.

Статтею 67 Конституції України [1] встановлений конституційний обов'язок особи сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом.

Саме з даної норми асоціативно виникає поняття «податковий обов'язок», тим не менш основою правового регулювання податкових правовідносин є Податковий кодекс України (далі – ПК України). Даним нормативно-правовим актом надано визначення податкового обов'язку, встановлено умови його належного виконання та регламентовано момент виникнення, зміни і припинення податкового обов'язку.

Так, відповідно до п. 36.1. ст. 36 ПК України «податковим обов'язком визнається обов'язок платника податку обчислити, задекларувати та/або сплатити суму податку та збору в порядку і строки, визначені цим Кодексом, законами з питань митної справи» [7].

Проаналізувавши законодавче визначення податкового обов'язку, доходимо висновку, що він налічує декілька складових та не обмежується лише сплатою податків.

Так, О. М. Міняєва вказує, що «ставити знак рівності між податковим обов'язком і обов'язком зі сплати податку це не тільки неправильно з позиції теорії податкового права, а й необачно з практичної точки зору – це призводить до фактичного суттєвого звуження кола обов'язків платників податків» [8, с. 24].

Також погоджуємось з висловленою позицією М.П. Кучерявенко, який зазначає, що «практично податковий обов'язок ототожнюють з обов'язком зі сплати податку. Але це тільки частина його змісту. Дійсно, сплата податку являє собою реалізацію основного обов'язку платника податків і може бути розглянута як податковий обов'язок у вузькому розумінні. Однак податковий обов'язок у широкому розумінні включає: 1) обов'язок із ведення податкового обліку; 2) обов'язок зі сплати податків і зборів; 3) обов'язок з податкової звітності» [9, с. 124].

Отже, податковий обов'язок передбачає не лише сплату податків, але й додаткові дії, що супроводжують процес оподаткування, зокрема, обчислення (обліку), декларування податків тощо.

Також нормами ПК України визначено його сутнісні характеристики, зокрема, безумовність та першочерговість, закріплена можливість залучення іншої особи до виконання податкового обов'язку (представника, податкового агента), а також встановлено юридичну відповідальність за його невиконання або неналежне виконання.

Отже, податковий обов'язок є за своєю суттю конституційним, додатково виступає однією з центральних категорій податкового права та законодавства України, за рахунок його наявності формується та функціонує податкова система України, що є важливим для суспільства та «життєдіяльності» держави, а невиконання податкового обов'язку тягне за собою юридичну відповідальність та несприятливі наслідки для платника податків.

Стаття 68 Основного Закону України [1] містить два конституційних обов'язки – неухильного додержання Конституції України та її законів і зобов'язання не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Проаналізувавши погляди О. В. Білокурської [10], можна дійти висновку, що обов'язок дотримання Конституції України та її законів має дуальний характер, оскільки передбачає два види поведінки для осіб: по-перше, це активні дії, тобто постійне, безперервне та повсюдне додержання нормативних правил у діяльності фізичних та юридичних осіб, по-друге, пасивний аспект, а саме утримання від дій заборонного значення.

Хоча зі змісту Конституції не випливає суб'єктний склад поширення, однак можна стверджувати, що даний обов'язок діє у будь-яких правовідносинах, а тому поширюється на всіх суб'єктів права, що перебувають під юрисдикцією України: фізичних осіб, суб'єктів господарювання, посадових та службових осіб, іноземців, апетридів, біпатридів та інших категорій осіб.

Продовжуючи аналіз другого аспекту – частини конституційного обов'язку за ст. 68 Основного Закону – не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, то він об'єктивується

у пасивній поведінці, тобто вимагається утримання від дій, що можуть порушити свободу інших осіб, завдати шкоди охоронюваним інтересам. Зазначений обов'язок поширюється на всі права, що визнані Україною, а також ті, що гарантуються міжнародними документами, оскільки деякі з них є частиною українського законодавства, інші – мають звичайний характер та мають юридичну силу відповідно до ст. ст. 9, 18 Конституції України [1].

Якість реалізації даного досліджуваного конституційного обов'язку можливе через аналіз статистичних даних показників злочинності в Україні [11].

Так, за наявними даними сайту Офісу Генерального Прокурора України було проведено наступний аналіз, при цьому було проаналізовано вибірку даних за період січень–грудень 2021 року, оскільки у поточному році на динаміку злочинності суттєво вплинув фактор війни, що потребує окремого дослідження.

Отже, за період січень–грудень 2021 року було зареєстровано кримінальних правопорушень: 321 443, з яких: особливо тяжких злочинів – 12 108; тяжких злочинів – 111 955; нетяжких злочинів – 94 106; кримінальних проступків – 100 707.

За звітний період було зареєстровано 172 494 кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру.

Щодо кримінальних правопорушень, за якими провадження направлені до суду містяться наступні дані: з обвинувальним актом – 153 109; з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності – 1 998; з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру – 1 346; з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру – 242.

За період січень–грудень 2021 року обліковано 413 624 кримінальних правопорушень, у яких провадження закрито; 160 929 – кримінальні правопорушення, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення).

За звітний період було попереджено 1 320 кримінальних правопорушень на стадії готування, замаху, з них: особливо тяжких злочинів – 91; тяжких злочинів – 336 (умисних вбивств – 40).

Таким чином, порівнюючи показники зареєстрованих кримінальних правопорушень

(321 443) за період січень – грудень 2021 року, приходимо до висновку про низький рівень запобігання вчиненню злочинів, що має під собою низьку правосвідомість та пасивну громадянську позицію населення, зважаючи на можливість та необхідність його залучення до виявлення та попередження злочинних проявів.

Дані статистики також дозволяють встановити відомості про матеріальні збитки та їх відшкодування, зокрема, що стосується виконання конституційного обов'язку зі сплати податків та зборів.

Наприклад, сума несплачених податків, зборів та інших обов'язкових платежів за період січень – грудень 2021 року становить 2 189 492,712 гривень.

Зважаючи на наявні дані, можливо дійти висновку про те, що ухилення від сплати податків через невиконання та нехтування даним конституційним обов'язком в Україні має наслідком завдання колосальних майнових збитків, інтересам держави або територіальної громади. Проблемним є також відшкодування таких збитків, оскільки враховуючи дані статистики, воно здійснюється на рівні до 20% від загального розміру шкоди.

Встановлення характеристик конституційних обов'язків людини і громадянина дозволяє встановити чіткі умови та порядок їх виконання, що забезпечує подальшу їх реалізацію. На підставі проведеного дослідження приходимо до висновку, що до сутнісних рис конституційних обов'язків належать: за формою є необхідним видом і мірою поведінки; письмова форма; юридичне закріплення; пряма дія; загальнообов'язковість; системність; рівність обов'язків; наявність мети впровадження та виконання; узагальненість; невідворотність виконання; підвищена соціальна значущість та залежність; настання юридичної відповідальності за невиконання конституційного обов'язку.

Класифікація конституційних обов'язків набуває важливого значення у правозастосуванні та має наступний розподіл: за суб'єктом (належні громадянам України та тим, хто знаходиться під її юрисдикцією), за адресатом (індивід, суб'єкт господарювання чи службова особа тощо), залежно від характеру здійснення (індивідуальні та колективні), залежно від

сфери суспільного життя, (особисті, політичні, соціальні, економічні, екологічні, сімейні, культурні обов'язки), за способом закріплення (прямо закріплені у Конституції або витікають з тлумачення її норм), за часом дії (постійні і тимчасові), за формою здійснення (індивідуальні і колективні), залежно від функціональної спрямованості дії (прямо і опосередковано діючі).

Юридичне закріплення найбільш суспільно значущих обов'язків людини і громадянина є підтвердженням існування правової держави Україна, де правовідносини мають чітку регламентацію, що у свою чергу забезпечує якість їх реалізації та дотримання прав й інтересів їх учасників, завдяки чому досягається суспільно корисний результат.

Правове закріплення обов'язків на рівні Конституції України свідчить про їх важливість та необхідність у діючому суспільстві. По своїй суті конституційний обов'язок є вимогою беззаперечної діяльності, що певним чином обмежує у своїх діях визначену особу, однак зважаючи на потребу у досягненні результату та наявність правової бази, обов'язок може бути забезпечений примусом, а у разі його невиконання призводить до виникнення правовідносин притягнення до юридичної відповідальності.

Така система у реалізації конституційних обов'язків є необхідною для досягнення стабільності у суспільстві та державі, налагодження різного роду та виду процесів і механізмів, оскільки кожна особа, перебуваючи під юрисдикцією держави здійснює суттєвий вплив на функціонування країни.

Отже, глобально, виконуючи конституційний обов'язок, кожен індивід докладає зусиль для розвитку України та безпосередньо здійснює дії щодо забезпечення власного благополуччя, та таким чином, яскраво прослідковується взаємодія у зв'язку «індивід–держава».

Висновки. До конституційних обов'язків в Україні належать: обов'язок захисту Вітчизни, «незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів» (ст. 65 Конституції України), зобов'язання «не заподіювати шкоди природі, культурній спадщині», а у випадку його порушення – необхідність відшкодувати завдані збитки (ст. 66 Конституції України), обов'язок «сплачувати

податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом» (ст. 67 Конституції України), обов'язок «неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей» (ст. 68 Конституції України). Хоча текстуальне формування конституційних обов'язків не

є досить широким, однак вони знаходять свою деталізацію у спеціалізованому законодавстві, що має достатньо високу якість для розуміння громадян та інших осіб, що впливає на практику їх реалізації. Реалії сьогодення та статистичний аналіз показують відхилення та якість виконання конституційних обов'язків в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 07.10.2022).
2. Закон України «Про оборону» від 06.12.1991. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення 07.10.2022).
3. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/conv#top> (дата звернення 07.10.2022).
4. Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12.12.1991 № 1975-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text> (дата звернення 07.10.2022).
5. Рішення Конституційного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 3 ст. 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 25.04.2019. № 1-р(П)/2019. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/451-zahyst-vitchyzny> (дата звернення 07.10.2022).
6. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення 07.10.2022).
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/conv#n2350> (дата звернення 07.10.2022).
8. Міняєва О. М. Правове регулювання податкового обліку в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ольга Михайлівна Міняєва. Харків. 2007. 201 с. (дата звернення 07.10.2022).
9. Кучерявенко М. Податковий обов'язок: зміст, структура, засоби забезпечення. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4597/1/Kuheryavenk_122.pdf. (дата звернення 07.10.2022).
10. Білоскурська О. В. Конституційний обов'язок людини і громадянина неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи інших людей: поняття і зміст. *Адвокат*. 2006, № 7. С. 20–23. (дата звернення 07.10.2022).
11. Статистичні дані Офісу Генерального Прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. (дата звернення 07.10.2022).